

پورسینا؛ مشهورترین فیلسوف و پزشک جهان و دیدگاه‌های او در علوم زمین

منصور قربانی^۱✉

چکیده

پورسینا، مشهور به ابن سینا، یکی از برجسته‌ترین فیلسوفان، پزشکان و دانشمندان دوران طلایی اسلام است که تأثیر او بر فرهنگ فکری اسلامی و جهانی با تأثیر افلاطون، ارسطو و کانت قابل مقایسه است. او در سال ۹۸۰ میلادی در افشنه، نزدیک بخارا (در ازبکستان امروزی) به دنیا آمد و از کودکی به یادگیری علوم مختلف پرداخت. ابن سینا در جوانی به دلیل هوش سرشار و حافظه قوی خود، در علوم گوناگون مانند منطق، ریاضیات، فلسفه و پزشکی به مهارت رسید. او در ۱۸ سالگی موفق به درمان امیر سامانی شد و به همین دلیل به کتابخانه سلطنتی بخارا دسترسی یافت، جایی که دانش خود را گسترش داد. پورسینا در طول زندگی پربار خود بیش از ۴۵۰ کتاب و رساله در زمینه‌های مختلف از جمله پزشکی، فلسفه، نجوم، ریاضیات، موسیقی و علوم طبیعی نوشت. دو اثر مشهور او، «شفا» (یک دانشنامه فلسفی جامع) و «قانون» (دائرةالمعارف پزشکی)، از مهم‌ترین منابع علمی جهان اسلام و اروپا در قرون وسطی بودند. کتاب «قانون» به مدت چند قرن به عنوان مرجع اصلی آموزش پزشکی در دانشگاه‌های اروپا مورد استفاده قرار می‌گرفت و پس از انجیل، یکی از پرچاپ‌ترین کتاب‌ها در اروپا بود. ابن سینا در فلسفه نیز تأثیری عمیق داشت. او با تلفیق فلسفه ارسطو و افلاطون با اندیشه‌های اسلامی، نظام فلسفی جدیدی ایجاد کرد که به «فلسفه مشایی» معروف شد. نظریات او در مورد متافیزیک، روان‌شناسی و کیهان‌شناسی بر فلاسفه بعدی مانند ملاصدرا، توماس آکوئیناس و حتی دکارت تأثیر گذاشت. ابن سینا همچنین در علوم طبیعی و زمین‌شناسی نظریاتی ارائه کرد که پیش‌درآمدی برای مطالعات بعدی در این زمینه‌ها بود. او به وجود فسیل‌ها و فرآیندهای زمین‌شناسی مانند فرسایش و تشکیل کوه‌ها توجه داشت و نظریاتی در این زمینه ارائه کرد. ابن سینا در سال ۱۰۳۷ میلادی در همدان درگذشت، اما میراث فکری و علمی او تا به امروز زنده است. او نه تنها در جهان اسلام، بلکه در غرب نیز به عنوان یکی از بزرگ‌ترین اندیشمندان تاریخ شناخته می‌شود. تأثیر او بر فلسفه، پزشکی و علوم طبیعی به حدی بود که برخی او را «پدر پزشکی مدرن» و «فیلسوف بزرگ جهان اسلام» می‌نامند. ابن سینا نمادی از شکوفایی علمی و فرهنگی دوران طلایی اسلام است و آثار او همچنان الهام‌بخش دانشمندان و فیلسوفان در سراسر جهان است.

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۸/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۲۰

انتشار برخط: ۱۴۰۳/۱۰/۲۵

واژگان کلیدی

پورسینا، بوعلی سینا، ابن سینا

ابوعلی سینا،

حوزه فرهنگی ایران،

پزشک فیلسوف

وابستگی سازمانی نویسنده

دانشگاه شهید بهشتی، تهران

آمرکز پژوهشی زمین‌شناسی

پارس آرین، تهران، بزرگراه حقانی

شمال، خروجی میرداماد، خیابان

محمدرضا کوشا، پلاک ۶۵ طبقه

دوم، واحد سوم غربی.

استناد: قربانی، منصور (۱۴۰۲). پورسینا؛ مشهورترین فیلسوف و پزشک جهان و دیدگاه‌های او در علوم زمین،

سرزمین‌های پارس آرین، سال اول، شماره ۳ (۵۹-۵۳)

شناسه دیجیتال: 10.61186/jpat.2024.3.4

ناشر: مرکز پژوهشی زمین‌شناسی آرین زمین

© نویسنده.

¹ m_ghorbani@hotmail.com

مقدمه

ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا که غالباً در زبان انگلیسی «اوِه سنا» نامیده می‌شود، مهم‌ترین و تأثیرگذارترین فیلسوف ایرانی در دوران طلایی جهان اسلام بود. تأثیر او بر فرهنگ فکری اسلامی را می‌توان با تأثیر افلاطون و ارسطو در دوران باستان کلاسیک یا کانت در فلسفه مدرن اروپایی مقایسه کرد، چرا همه متفکران بعدی باید به او پاسخ مثبت یا نامطلوب، صریح یا ضمنی، مستقیم یا غیرمستقیم بدهند. او جای ارسطو را به عنوان شخصیتی گرفت که بیش از هر شخص دیگری نمایانگر «فلسفه» بود. ما می‌توانیم این را از تعریف و تمجیدی که معروف‌ترین منتقد او یعنی غزالی متکلم (متوفی ۱۱۱۱) وقتی نقدی بر ابن سینا نوشت و اظهار داشت این صرفاً عدم انسجام فیلسوفان (تهافت الفلاسفه) است دریابیم چراکه به نظر می‌رسد نقد ابن سینا نقد خود فلسفه بود. پورسینا در اول شهریورماه سال ۳۵۹ خورشیدی (۹۸۰ میلادی) در افشنه نزدیک شهر بخارا مرکز حکومت وقت سامانیان (در ایران قدیم) به دنیا آمد.^۲

حدود پنجاه سال قبل از تولد ابن سینا، امپراتوری عباسی شروع به فروپاشی کرد، اگرچه عباسیان مدتها پس از آن عنوان «خلیفه» را حفظ کردند اما آن قدرت سابق را نداشتند. در سال ۹۴۵، آل بویه شیعه، بغداد را تصرف نمود و خلیفه عباسی، المستکفی (۹۴۴-۹۴۶) را به یک حاکم دست نشانده مجازی تبدیل کردند. سقوط بغداد با تکه تکه شدن روزافزون امپراتوری با ژنرال‌های مختلف، اربابان خرده پا و امثال آن در تعدادی از ایالت‌های خودمختار محلی همراه شد، البته اغلب در ظاهر ادای احترام به خلیفه عباسی را داشتند. یکی از این سلسله‌ها، سلسله سامانیان بود که بر منطقه خراسان تسلط داشتند. در زمان آخرین امیر بزرگ سامانی، نوح، ابن منصور (۹۷۶-۹۹۷) پدر ابن سینا را به عنوان فرماندار روستای خرمیثان یکی از روستاهای مهم اطراف بخارا مشغول به خدمت نمود. پدرش عبدالله والی محل و مادرش ستاره نام داشت. پدر پورسینا از مردمان بلخ و مادرش، ستاره، زاده روستای افشنه از روستاهای بخارا بود. پورسینا آموختن را در بخارا شروع کرد.

شکل ۱: تصویری خیالی از ابوریحان بیرونی بر روی تمبر پستی الجزایر به مناسبت هزاره پورسینا و کتاب قانون که مشهور کتاب پورسینا است که توسط عبدالرحمن شرفکندی (هزار) نویسنده و شاعر بزرگ کرد به فارسی ترجمه و در هشت جلد توسط انتشارات سروش به چاپ رسیده است.

^۲ زادروز پورسینا در تقویم ایران روز پزشک نامگذاری شده است.

پورسینا تا ده‌سالگی قرآن و صرف و نحو را آموخت و سپس به فراگرفتن منطق و ریاضیات پرداخت. استاد او در علم ریاضیات "ابوعبدالله ناتلی" بود. پورسینا منطق و هندسه را از ناتلی آموخت اما برخی از علوم، از جمله علوم طبیعی را با مطالعه و مشاهدات شخصی پیش گرفت. در طبیعیات و مابعدالطبیعه و علم طب استادش ابوسهیل مسیحی بود. شاگرد بوعلی از قول او نقل می‌کند که منطق و هندسه را از ابوعبدالله ناتلی فراگرفت و در منطق از او چنان پیشی می‌گیرد که استاد اذعان می‌دارد دیگر چیزی برای آموختن به او ندارد. با عزیمت ناتلی از بخارا پورسینا به مطالعه طب و طبیعیات پرداخت و چون طب را آسان یافت در کوتاه‌ترین زمان تمام آثار آن را خواند و در طبابت موفقیت‌هایی به دست آورد و شاگردانی برای آموزش طب به او رجوع کردند. پورسینا همچنان از علوم دیگر غافل نبود و ضمن مطالعه منطق، بیشتر به فلسفه می‌پرداخت. در بیان این روزگار پورسینا اظهار داشت که در طول یک سال و نیم که صرف این کار شد کمتر شبی را بدون بیداری گذراندم و کمتر روزی جز به مطالعه گذشت. پورسینا بعد از منطق و فلسفه به الهیات کشیده شد و تنها مشکل اش در این راه ناتوانی در فهم کتاب مابعدالطبیعه ارسطو بود که آن را چهل بار خواند ولی بدون فهم معنی، بر تک‌تک جزئیات نوشته آن آگاه بود. ابن سینا در توصیف این مرحله می‌گوید روزی اتفاقی و به اصرار کتابفروش دوره‌گردی رساله‌ای از فارابی با عنوان "اغراض ما بعد الطبیعه" در توصیف نوشته ارسطو را می‌خرد و به محض رسیدن به خانه آن را می‌خواند که در کمال اعجاب به حقیقت رساله مابعدالطبیعه ارسطو پی می‌برد و از این توفیق به حدی شادمان می‌گردد که فردای آن صدقه بسیار به درماندگان می‌دهد.

شکل ۲: انواعی از تمبرهای کشورهای مختلف که منقش به تصویری خیالی از پورسینا است.

به دنبال سقوط دولت سامانی به دست خاندان غزنوی و با تغییر شرایط بخارا و خوارزم، پورسینا به‌ناچار خوارزم را ترک و در سختی ایام جنگ‌زده از طریق خراسان خود را به گرگان رساند (۳۹۱ خورشیدی). پس از چندی، پورسینا گرگان را به مقصد ری ترک کرد. حاکم ری مجدالدوله دیلمی از خاندان آل‌بویه در آن زمان بیمار بود. پورسینا به مداوای او پرداخت، ولی چون احتمال می‌داد که محمود غزنوی به ری هجوم بیاورد از طریق قزوین به همدان رفت. در همدان مورد احترام شمس الدوله دیلمی قرار گرفت و چندی وزیر او شد. در این زمان پور سینا کتاب قانون (مهم‌ترین اثر پزشکی زمان) را نوشت و نوشتن کتاب شفا را نیز در همین ایام آغاز کرد. ابن سینا در سال ۴۱۶ خورشیدی در شهر همدان چشم از جهان

فروبت. از پورسینا ۴۵۰ کتاب در زمینه‌های گوناگون نگاشته شده است که بیشتر آن‌ها در پزشکی و فلسفه است. جورج سارتن در کتاب تاریخ علم، او را یکی از بزرگ‌ترین اندیشمندان و دانشمندان پزشکی و مشهورترین دانشمند دیار ایران می‌داند که یکی از معروف‌ترین‌ها در همه زمان‌ها و مکان‌ها و نژادها است. پورسینا در زمره فیلسوفان بزرگ جهان قرار دارد به گونه‌ای که دانشنامه فلسفه دانشگاه تنسی این سینا را تأثیرگذارترین فیلسوف جهان پیش از دوران مدرن معرفی می‌کند. تقریرهای فلسفی وی بسیار بر فلاسفه بزرگ بعدی از جمله ملاصدرا، توماس آکوئیناس و دکارت مؤثر بوده است.

نویسنده کتاب "ابن سینا"^۳ در مجموعه کتابهای مقدمه‌ای خیلی کوتاه از انتشارات دانشگاه آکسفورد درباره او چنین نوشته است "از شبه جزیره ایبری^۴ و جزایر بریتانیا در غرب تا آسیای مرکزی در شرق، هیچ فیلسوف قرون وسطی تأثیری قابل مقایسه با ابن سینا نداشت. چرا که هیچ شخصیت دیگری به اندازه او شکاف‌های فرهنگی را در بر نگرفت. پورسینا به طور مستقیم یا غیرمستقیم به مدت هزار سال پس از مرگش فلسفه را در جهان اسلام شکل داد. او در مسیحیت اروپا نیز برای حدود نیم هزاره بسیار تأثیرگذار بود، از اولین ترجمه‌های لاتین آثارش در قرن دوازدهم تا اوایل دوره مدرن، زمانی که او چهره اصلی در ادبیات پزشکی باقی ماند و همچنان مرتبط بود. برای متفکرانی مانند دکارت، لایب‌نیتس و اسپینوزا. برخلاف جایگاه او در میان روشنفکران مسلمان و مسیحی، متفکران یهودی او را به عنوان یک شخصیت اصلی پذیرفتند. اما حتی در اینجا ایده‌های او، اگر اغلب غیرمستقیم، منتشر شد. در کوزاری یهودا هالوی^۵ (متوفی ۱۱۴۱)، گفتگویی که در آن یک پادشاه بین نظام‌های اعتقادی یهودیت، مسیحیت، اسلام و «فلسفه» یکی را انتخاب می‌کند، آخرین گزینه به طرز شگفت‌انگیزی به خلاصه‌ای از فلسفه ابن سینا نزدیک است. این بازتاب راهی است که ابن سینا برای تعریف فلسفه در جهان اسلام آمده است. البته حلوی فلسفه را به عنوان مجموعه صحیح آموزه‌ها توصیه نمی‌کند و این نیز غیر معمول نیست. ابن سینا به همان اندازه در برانگیختن مخالفت‌ها مهم بود که در جلب طرفداران.

شکل: آرامگاه پورسینا در شهر همدان

پورسینا و کیهان‌شناسی

در دوران باستان، کیهان‌شناسان بر سر این موضوع که آیا فضا نامتناهی یا حدی است اختلاف داشتند، رواقیون و اپیکوریان دیدگاه اول را اتخاذ کردند و نوافلاطونیان و ارسطویان دیدگاه دوم را باور داشتند. ابن سینا با گزینه دوم پیش می‌رود و جهان را به‌عنوان کیهانی کروی تصور می‌کند که در آن سوی آن هیچ چیزی، حتی فضای خالی وجود ندارد. تقریباً تمام این کیهان با کره‌هایی احاطه شده است که به طور متحدالمرکز مرتب شده‌اند که حول یک نقطه مرکزی می‌چرخند. بر روی این کره‌های شفاف، سیارات مرئی قرار گرفته‌اند، که حرکت آنها امکان مطالعه نجومی چرخش کره‌ها را فراهم می‌کند. هر کره دارای روحی است که کره را به حرکت در می‌آورد و عقلی مرتبط با آن روح دارد. بنابراین، برای پورسینا، مطالعه چیزهای احاطه شده تا لبه جهان امتداد می‌یابد: او حتی بهشت را «حیوان» یا «موجود زنده» می‌نامد. در نهایت خداوند تبیین کل این

³ Peter Adamson

⁴ Iberian Peninsula

⁵ Kuzari of Judah Hallevi (d. 1141)

نظام است، هم به این دلیل که سلسله عقول آسمانی در زنجیره ای از او نازل می شوند و هم به این دلیل که هر نفس آسمانی از روی میل به تقلید از تعمق ابدی عقل مرتبط خود، حرکتی ایجاد می کند. به خدا فکر می کند. ملکوت آسمانی برای ابن سینا کامل است و به استثنای چرخش کرات تغییر ناپذیر است. هیچ چیز در آنجا تولید یا نابود نمی شود. چیزها در فضای نسبتاً کوچک اطراف نقطه مرکزی جهان، جایی که ما خود را پیدا می کنیم، متفاوت است. زیر پایین ترین کره ماه، قلمروی «فرعی» است که در آن به جای ماده غیرقابل انحطاط و تخریب ناپذیر، اشیاء از چهار عنصر هوا، زمین، آتش و آب ساخته شده‌اند. صورت‌های این عناصر، و مواد پیچیده‌تری که در هنگام ترکیب به دست می‌آیند، توسط پایین ترین عقول آسمانی، یعنی «صور ساز» یا «عقل فعال» که در فصل‌های پیشین با آن آشنا شدیم، اعطا می‌شود. این عقل همچنین منبع ماده اولیه است، بستری بی خاصیت که حتی زیربنای چهار عنصر ابتدایی است. ابن سینا علاوه بر صورت و ماده که علل «درونی» یک شیء جسمانی هستند، از ارسطو در شناخت دو نوع «خارجی» دیگر، یعنی کارآمد (منبع وجود، صورت یا حرکت) و نهایی پیروی می کند. (هدف تغییر). توجه داشته باشید که خداوند هم منبع غایی هستی و هم هدف غایی حرکت است، بنابراین او هم علت کارآمد و هم علت نهایی برای همه چیز است، هرچند بیشتر غیرمستقیم.

ابن سینا در کتابخانه سلطنتی سامانیان^۶

پورسینا و علوم زمین

پورسینا همچنانکه گفته شد در زمینه های متعددی از دانش، از جمله پزشکی، فلسفه و علوم طبیعی مشارکت داشته است، اما او اساساً به دلیل کارش در زمین شناسی به عنوان یک رشته متمایز شناخته شده نیست. با این حال، نوشته‌های او جنبه‌های مختلف فلسفه طبیعی را شامل می‌شد که شامل عناصر مرتبط با علوم زمین و مطالعه جهان طبیعی بود. پورسینا در آثار خود مفاهیمی مانند ماهیت کانی ها و طبقه بندی مواد را مورد بحث قرار می دهد که می توان آنها را پیش درآمدی برای تفکرات زمین شناسی بعدی دانست. او بر مشاهده و طبقه بندی در درک جهان فیزیکی تأکید کرد که با رویکردهای تجربی دیده شده در زمین شناسی همسو است. علاوه بر این، روش‌ها و اندیشه‌های پورسینا از طریق تأثیر او بر مطالعات اسلامی و غربی، به درک گسترده‌تر علوم طبیعی، از جمله زمین‌شناسی کمک کرد، هرچند که مستقیماً به عنوان یک رشته مطالعاتی اختصاصی در زمان خود نبود. آثار او زمینه‌ای را برای تکامل تحقیقات علمی فراهم کرد که در نهایت زمینه‌های تخصصی مانند زمین‌شناسی را در بر گرفت. برخی از محققین بر اساس منابع موجود اعتقاد پورسینا را به مفاهیم ژئومورفولوژی و یکنواخت گرایی بیان کرده اند (حسین زاده و قاسم نژاد ۱۳۹۳). بر مبنای آنچه که حسین زاده و قاسم نژاد (۱۳۹۳) ارایه کرده اند پورسینا معتقد بود که بسیاری از خشکی ها در گذشته در زیر آب قرار داشته و رسوبات به صورت لایه لایه درون آب روی هم قرار گرفته اند. پورسینا برای اثبات این لایه لایه بودن سرزمین های مصر و نجف

⁶ <https://georgekokkos.com/2021/07/31/avicenna-and-the-islamic-golden-age/>

قدیم را مثال می‌زند و معتقد است که این سرزمین‌ها در گذشته دریا بوده‌اند. ابن سینا ارتفاع یافتن کوه‌ها را به عوامل درونی و بیرونی زمین نسبت می‌دهد و بیان می‌دارد که سیل و یاد بخشهای نرم سنگها را فرسوده و پستی‌ها و دره‌ها را ساخته و بخش‌های سخت آنها به شکل ستیغ و ارتفاعات باقی مانده‌است. ابن سینا همچنین در تشکیل سنگها معتقد است سنگ به دو طریق شکافتن و سفت شدن به وجود می‌آید و اعتقاد دارد که شکل‌گیری سنگ یا یکمرتبه و ناگهانی یا به تدریج و در طی زمان است. او از نوعی خاک در شط الجیحون یاد می‌کند که که بعد از ۲۳ سال خود شاهد تبدیل شدن آن به سنگ بوده‌است.

آثار پورسینا

پور سینا از دوره جوانی نوشتن آثار پرمایه خود را آغاز کرد و در زندگی کوتاه خود (۵۷ سال) آثار زیادی در زمینه‌های گوناگون علمی و بیشتر در زمینه‌های فلسفه و پزشکی نوشت. شمار آثار وی شامل کتاب، مقاله و رسالات به بیش از ۴۵۰ عنوان می‌رسد. علاوه بر پزشکی، فلسفه و علوم طبیعی در دانش زمین، سنگ‌ها و علم کیمیا (شیمی امروزی) نظریاتی داشت. در مورد هریک از عناصر اربعه (آتش، هوا، آب و خاک) اثری دارد. مثلاً در مورد هوا به طبقات هوا و ترکیب آن‌ها اشاره کرده‌است. پور سینا درباره سنگ‌ها، کانی‌ها و سنگواره‌ها (فسیل‌ها) و کوه‌ها و چگونگی تشکیل آن‌ها اظهارنظر کرده‌است. به همین دلیل در علم کانی‌شناسی یک کانی به‌افتخار پور سینا (اوسینیت TL2O3) نام‌گذاری شده‌است. علاوه بر مباحث علوم زمین پورسینا در ستاره‌شناسی هم نظریاتی دارد. وی در اصفهان رصدخانه‌ای بنا نهاد و ثابت کرد که نقطه اوج و ذره خورشید ثابت نیست. گفته شده که پور سینا در ۴ می ۱۰۳۲ میلادی پدیده نادر گذر ستاره زهره از میان قرص خورشید را با چشم مشاهده کرده‌است (بربریان ۱۳۷۰). این پدیده در اروپا نخستین بار در سال میلادی ۱۶۳۹ به‌وسیله ستاره‌شناس انگلیسی جرامیان هراکسی رصد شد (ورجاوند ۱۳۶۶). وی همچنین علاقه‌مند به تأثیرات اندیشه بر جسم بود و آثاری نیز در باب روان‌شناسی دارد. به نظر می‌رسد تقریباً تمام آثار ابن‌سینا باقی‌مانده و بسیاری از آن‌ها به چاپ رسیده باشد.

مشهورترین آثار ابن‌سینا کتاب‌های شفا (یک دانشنامه علمی و فلسفی جامع) و القانون فی الطب، اثری مهم در پزشکی، است. الشفا (شفا) مفصل‌ترین اثر ابن‌سینا در مباحث کلی فلسفی و در مورد برخی از نظریات ارسطو است که در چهار باب منطق، ریاضی، طبیعیات و الهیات نوشته شده‌است. بنا بر گفته ابوعبدالله جوزجانی که از شاگردانش است، پور سینا در زندان (او به دستور سماءالدوله ابوالحسن، حاکم وقت همدان، چهار ماه در قلعه‌ای در نزدیکی همدان زندانی بود) فهرست عناوین اصلی مطالب این اثر را دو روزه، بدون دسترسی به منابع این موضوعات آماده ساخت. سپس تمام مطالب مربوط به طبیعیات و الهیات (جز کتاب حیوان و نبات) و بخشی از منطق را نوشت. بعداً در اصفهان (سال ۳۹۱ خورشیدی) با نگارش مباحث منطق و ریاضیات آن را تکمیل کرد. کتاب شفای پور سینا از گذشته بسیار دور به زبان‌های زنده جهان (آلمانی، فرانسوی، لاتین) ترجمه شده‌است.

قانون یک دائرةالمعارف پزشکی، شامل مباحث طب سنتی، تشریح بدن، نشانه‌شناسی و داروشناسی و نسخه‌نویسی است. ترجمه فارسی توسط شاعر و نویسنده نامدار کرد عیدالرحمن شرفکندی در سال ۱۳۶۰ توسط انتشارات سروش منتشر شد. گفته می‌شود پس از انجیل، قانون ابن‌سینا از پر چاپ‌ترین آثار به زبان انگلیسی بوده‌است. ابن‌سینا به اندام‌های سه‌گانه، دل و کبد و مغز که توسط افلاطون اعضای اصلی یا رئیسه بدن نامیده بود دستگاه تولیدمثل را- به جهت نقش مهم آن در بقای نسل- اضافه می‌کند و بدین ترتیب مربع ابن‌سینا^۷ جای مثلث افلاطون^۸ را در طب قدیم می‌گیرد. برخی آثار مهم دیگر پور سینا عبارت‌اند از الاشارات و التنبيهات فی المنطق والحکمه این اثر یادگار اواخر حیات و پخته‌ترین اثر او در زمینه فلسفه و شامل چهار بخش منطق، طبیعیات، الهیات و عرفان است. التعليقات شامل حواشی و توضیحات پور سینا بر آثار فلسفی پیشینیان یا آثار خود و نیز پاسخ‌های وی به پرسش‌هاست. در این کتاب درباره موضوعات منطق، طبیعت، الهیات و گاهی ریاضی بحث شده‌است. دانش‌نامه علایی که به درخواست و برای علاء الدوله کاکویه نوشته شده و گویا نخستین کتاب فلسفی است که پس از دوران تأسیس فلسفه اسلامی در زمان فارابی به فارسی نگاشته شده‌است. این اثر چهار بخش شامل منطق، طبیعیات، ریاضیات و الهیات دارد. النجاء که تلخیصی از الشفاء شامل مباحث منطق، ریاضی، طبیعیات و الهیات است. پورسینا غیر از دانشنامه علایی آثار دیگری، قریب ۲۰ اثر، نیز به فارسی دارد که از تسلط و علاقه وی به زبان فارسی نشان دارد. از جمله می‌توان به رساله نبض، رساله عشق، رساله نفس، رساله در منطق، علل تسلسل موجودات، رساله اکسیر، رساله در اقسام

1. quadrangula Avicenn/ Aviceana's quadrangle

2. Plato' triangle/Plato's tripod

نفوس، رساله در معرفت سموم اشاره کرد. پورسینا نیز مثل فارابی دیدگاه‌های در زمینه موسیقی دارد. او و فارابی را از بنیادگذاران نخستین پایه‌های دانش هارمونی در موسیقی نام برده‌اند. اشارات و دیدگاه‌های موسیقایی پورسینا در آثار دیگر وی شامل شفا نجات، اقسام العلوم، و در دو اثر وی با تیترو موسیقی شامل المدخل الی صناعه الموسیقی و جوامع علم موسیقی آمده است.

توصیف چند درمان از پور سینا

تسلط ابن سینا بر طب و درمان بیماری‌ها از همان ایام جوانی معلوم بود و نقل تجربیات وی در درمان بیماران که به افسانه می‌مانند، بسیار قابل توجه است. چهارمقاله نظامی عروضی سمرقندی از قدیمی‌ترین آثار (۵۵۳ خورشیدی) است که از درمان‌های روایاتی دارد. از جمله اینکه در سال ۳۶۷ خورشیدی، در دوران حکومت نوح دوم بر بخارا، پور سینای هجده ساله را برای مداوای امیر به دربار فرامی‌خوانند. او با پرسش از پزشک مخصوص دربار ابن خالد درمی‌یابد که امیر مدتی است دچار درد و سوزش شدید معده و حالت تهوع بوده و نیز بخشی از بدنش لمس گشته است. از عوارض بیماری و بررسی ظروف خوراک امیر بیماری وی را مسمومیت از سرب اعلام و وی را مداوا کرد. در مقابل برای پاداش به تقاضای شخصی، به استفاده از کتابخانه سلطنتی نوح بن منصور که فقط درباریان اجازه ورود و استفاده از آن داشتند، دست‌یافت.

حکایت دیگر به بیماری یکی از نزدیکان قابوس وشمگیر، پادشاه گرگان، مربوط می‌شود که اطبا از درمان وی عاجز شده بودند. قابوس به اشاره برخی که به شهرت پورسینا در شفای بیماران آگاه بودند دستور حضور وی را می‌دهد. ابن سینا با دیدن رخساره جوان نبض او را گرفت و ادرارش را دید. سپس گفت کسی آشنا به محلات گرگان را بیاورند. با دست نهادن بر نبض بیمار باز از مرد آشنای کوی و برزن شهر خواست یک‌به‌یک نام محلات را برشمرد تا رسید به محله‌ای که نبض بیمار جوان حرکتی غریب کرد. سپس کار را با نام بردن کوی‌ها تا دیدن حرکت غریب نبض مطابق با یکی از نام‌ها و سپس پیگیری همین روش تا رسیدن به نام سرایی در کویی معین و نام دختری در آن سرا ادامه می‌دهد. بدین ترتیب پورسینا ناخوشی جوان را از عشق بدان دختر و درمان را نیز در وصال آن دو می‌داند. دیدن حال جوان با شنیدن نام آن دختر و با استعلام آشکار می‌شود که تشخیص ابن سینا درست است. قابوس شگفت‌زده از این معالجه می‌گوید که این دو جوان از خواهرزادگان او هستند و با فراهم ساختن پیوند آنان جوان باحال روبه‌مرگ مداوا می‌شود. فضل‌الله صبحی مهندسی نیز در کتابی تحت عنوان افسانه‌ای بوعلی سینا (۱۳۳۳ خورشیدی) به یازده افسانه و حکایت از درمان‌های بوعلی اشاره کرده است.

منابع

حسین زاده، سید رضا و قاسم نژاد، مریم (۱۳۹۳). ابن سینا و یونیفیرمیتاریانیسم. جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۲۵ (۳) ۴۳-۶۲.

منابعی برای مطالعه بیشتر

References

- Ahmad, Riaz, Al-Biruni: A great Muslim scientist, philosopher and historian (973-1050 AD). Journal of Pakistan Vision, 2010, 10(1), pp.167-179.
- Sarton G., Introduction to the History of Science, Carnegie Institution of Washington, 1927.

